

154/10/A/2006

WYROK

z dnia 28 listopada 2006 r.

Sygn. akt SK 19/05*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Ewa Łętowska – przewodniczący
Marian Grzybowski
Andrzej Mączyński – sprawozdawca
Janusz Niemcewicz
Mirosław Wyrzykowski,

po rozpoznaniu w trybie art. 59 ust. 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, z 2000 r. Nr 48, poz. 552 i Nr 53, poz. 638, z 2001 r. Nr 98, poz. 1070 oraz z 2005 r. Nr 169, poz. 1417), na posiedzeniu niejawnym w dniu 28 listopada 2006 r., skargi konstytucyjnej Aleksandra Patrzałka o zbadanie zgodności:

art. 416 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) z art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 190 ust. 4 Konstytucji,

o r z e k a:

Art. 416 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność wznowienia postępowania w sytuacji, gdy podstawą skargi o wznowienie jest art. 401¹ tego kodeksu, jest niezgodny z art. 190 ust. 4, a przez to z art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

UZASADNIENIE:

I

1. Aleksander Patrzałek wniósł do Trybunału Konstytucyjnego skargę konstytucyjną w sprawie zgodności art. 416 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.; dalej: k.p.c.) z art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 190 ust. 4 Konstytucji.

Skarga konstytucyjna została wniesiona na tle następującego stanu faktycznego:

Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej nakazem zapłaty wydanym 21 lipca 1998 r. (sygn. akt I Nc 816/98) nakazał skarżącemu zapłatę na rzecz Gminy Wrocław określonej kwoty z tytułu opłat za użytkowanie wieczyste. W wyniku wniesionych przez skarżącego zarzutów od powyższego nakazu Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej w wyroku z 8 stycznia 2001 r. (sygn. akt I C 1454/98) utrzymał nakaz w części, a pozostałym zakresie

* Sentencja została ogłoszona dnia 11 grudnia 2006 r. w Dz. U. Nr 226, poz. 1656.

nakaz uchylił i powództwo oddalił. Sąd Okręgowy we Wrocławiu w wyroku z 16 października 2001 r. (sygn. akt II Ca 245/01) zmienił powyższy wyrok Sądu Rejonowego w części, a w pozostałym zakresie oddalił apelację skarżącego. Sąd Okręgowy we Wrocławiu w wyroku z 8 maja 2002 r. (sygn. akt II Ca 211/02) oddalił skargę Aleksandra Patrzałka o wznowienie postępowania jako nieuzasadnioną. Jeden z sędziów Sądu Okręgowego orzekał w sprawie skarżącego zarówno w wyroku z 16 października 2001 r., jak i z 8 maja 2002 r. W wyroku z 20 lipca 2004 r. (sygn. SK 19/02) Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 48 § 1 pkt 5 w związku z art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 k.p.c. w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji. W związku z tym wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego Aleksander Patrzałek wniósł skargę o wznowienie postępowania. Sąd Okręgowy we Wrocławiu postanowieniem z 28 września 2004 r. (sygn. akt II Co 19/04) odrzucił tę skargę. W uzasadnieniu Sąd Okręgowy wskazał na niedopuszczalność dalszego wznowienia postępowania zakończonym prawomocnym orzeczeniem wydanym na skutek skargi o wznowienie (art. 416 k.p.c.), także w sytuacji, w której chodzi o wyrok Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności określonego przepisu z Konstytucją.

Uzasadnienie skargi konstytucyjnej zostało oparte na następujących argumentach:

Art. 416 k.p.c. w sposób jednoznaczny i kategoryczny wprowadza ograniczenie ilościowe tylko do jednego wznowienia postępowania zakończonym prawomocnym orzeczeniem (skargi o wznowienie), niezależnie od różnych rodzajowo podstaw wznowienia. Takie brzmienie tego przepisu nie pozwala również występować ze skargą o wznowienie w wypadku, gdy Trybunał Konstytucyjny orzeknie o niezgodności ustawy z Konstytucją.

Z art. 190 ust. 4 Konstytucji wynika, że stwierdzenie niekonstytucyjności określonego przepisu przez Trybunał Konstytucyjny stanowi samodzielną i niekonkurującą z innymi podstawę wznowienia. Ustawa nie może zatem wykluczyć tej podstawy wznowienia jako niedopuszczalnej, niezależnie od tego, czy w danej sprawie miało już miejsce wznowienie postępowania.

Zakwestionowany przepis zamyka drogę sądową wznowienia postępowania zakończonym prawomocnym orzeczeniem sądowym, w którym doszło do naruszenia Konstytucji i zastosowania niekonstytucyjnej normy. Niedostępność drogi sądowej, na której mogłoby być wycofane z obrotu prawnego orzeczenie naruszające prawo konstytucyjne, narusza zarówno art. 45 ust. 1, jak i art. 77 ust. 2 Konstytucji.

Art. 416 k.p.c. wprowadza ponadto nieuzasadnioną dyskryminację strony dotkniętej niekonstytucyjnością prawa, która uprzednio skorzystała z ustawowego (a nawet konstytucyjnego) prawa do wznowienia postępowania sądowego.

2. Rzecznik Praw Obywatelskich w piśmie z 6 czerwca 2005 r. poinformował, że nie przystępuje do postępowania w sprawie skargi konstytucyjnej Aleksandra Patrzałka.

3. Prokurator Generalny w piśmie z 7 października 2005 r. przedstawił stanowisko, że art. 416 k.p.c. w zakresie, w jakim czyni niedopuszczalnym dalsze wznowienie postępowania zakończonym prawomocnym orzeczeniem wydanym na skutek skargi o wznowienie, gdy podstawą żądania wznowienia jest orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją, umową międzynarodową lub ustawą, jest niezgodny z art. 190 ust. 4 Konstytucji, i – tym samym – z art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji.

Uzasadnienie stanowiska Prokuratora Generalnego zostało oparte na następujących argumentach:

Sąd, orzekający ostatecznie w sprawie skarżącego, stwierdził, że niedopuszczalność ponownego wznowienia postępowania zachodzi niezależnie od podstaw uzasadniających ponowne wznowienie. Na gruncie wykładni językowej taka interpretacja art. 416 k.p.c. jest uprawniona. Jest ona także zasadna przy zastosowaniu wykładni systemowej. Zaskarżony przepis abstrahuje bowiem od powodów wznowienia. Natomiast przepis ten nabiera innego znaczenia, gdy wymienione w dziale VI k.p.c. podstawy wznowienia poddane zostaną interpretacji przy zastosowaniu techniki wykładni w zgodzie z Konstytucją.

Żądanie wznowienia postępowania z powodu orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą – w przeciwieństwie do pozostałych podstaw wznowienia (art. 401 i art. 403 § 1, 2 i 3 k.p.c.) znajduje umocowanie bezpośrednio w art. 190 ust. 4 Konstytucji. Konieczność osiągnięcia celu w postaci sanacji konstytucyjności nie pozwala na obowiązywanie w ustawodawstwie przepisów, które by tę sanację uniemożliwiały. Ponowne rozpatrzenie sprawy w nowym konstytucyjnym stanie prawnym służy realizacji prawa podmiotowego wyrażonego w art. 190 ust. 4 Konstytucji.

Stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny niekonstytucyjności aktu normatywnego zastosowanego w danej sprawie stanowi samodzielną podstawę wznowienia, która nie może konkurować z innymi podstawami rangi ustawowej. Bez względu zatem, czy wcześniejsze postępowanie zostało wznowione z przyczyn nieważności lub restytucyjnych i zakończyło się prawomocnym orzeczeniem, musi istnieć możliwość realizacji prawa zagwarantowanego w art. 190 ust. 4 Konstytucji.

Art. 416 k.p.c. można by uznać za zgodny z Konstytucją przy zastosowaniu wykładni w zgodzie z Konstytucją. Zasada prymatu tej wykładni nie jest jednak konsekwentnie stosowana w praktyce orzeczniczej. Posłużenie się nią może okazać się zawodne.

Naruszenie art. 190 ust. 4 Konstytucji przez art. 416 k.p.c. powoduje jego sprzeczność z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji.

Art. 416 k.p.c. jest także sprzeczny z art. 32 ust. 1 Konstytucji. Wszyscy adresaci art. 190 ust. 4 Konstytucji muszą być traktowani jednakowo ze względu na cel wskazany w tym przepisie. Tymczasem zaskarżony przepis odmiennie traktuje osoby, które już raz skorzystały z instytucji wznowienia, i osoby które z niej nie korzystały.

Przyznanie prawa do dalszego wznowienia postępowania, w wypadku gdy podstawą żądania jest orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego nie oznacza, że sąd, rozpoznając sprawę na nowo w granicach wznowienia uwzględni ją niejako automatycznie. Sąd orzekający w sprawie skarżącego zauważył, że żaden z sędziów orzekających w sprawie skarżącego nie brał udziału w jej rozstrzygnięciu w instancji niższej, a nie tylko bezpośrednio niższej.

4. Sejm, w piśmie swego Marszałka z 24 kwietnia 2006 r., stwierdził, że art. 416 k.p.c. jest niezgodny z art. 190 ust. 4, i – tym samym – z art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji.

Uzasadnienie stanowiska Sejmu zostało oparte na identycznych argumentach jak stanowisko Prokuratora Generalnego.

II

W razie spełnienia przesłanki określonej w art. 59 ust. 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.; dalej: ustawa o TK) dopuszczalne jest rozpoznanie skargi konstytucyjnej i wydanie wyroku na posiedzeniu

niejawnym. Z przedstawionych na piśmie stanowisk Sejmu i Prokuratora Generalnego wynika, że podzielili ono stanowisko, iż art. 416 k.p.c. w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność wznowienia postępowania w sytuacji, gdy podstawą skargi o wznowienie jest art. 401¹ k.p.c., jest niezgodny z art. 190 ust. 4 Konstytucji, a także z pozostałymi przepisami Konstytucji, wskazanymi w skardze konstytucyjnej jako wzorce kontroli konstytucyjności. Niezgodność tę Trybunał Konstytucyjny ocenił jako bezsporną.

Zajmując takie stanowisko, Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Zgodnie z art. 416 k.p.c. niedopuszczalne jest dalsze wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem wydanym na skutek skargi o wznowienie. Z uzasadnienia skargi konstytucyjnej wynika, że skarżący kwestionuje zgodność tego przepisu z Konstytucją w ściśle określonym zakresie. Chodzi mu o zakaz dalszego wznowienia postępowania w sytuacji, gdy podstawą kolejnej skargi o wznowienie postępowania jest stwierdzona orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego niezgodność z Konstytucją, umową międzynarodową lub ustawą aktu normatywnego, na którego podstawie wydane zostało prawomocne orzeczenie sądowe. Skarżący nie kwestionuje samej zasady zakazu ponownego wznowienia postępowania w sprawie cywilnej z przyczyn określonych w art. 401 i art. 403 k.p.c. Przedmiotem skargi konstytucyjnej jest zatem w istocie art. 416 k.p.c. w związku z art. 401¹ k.p.c.

2. Art. 416 k.p.c. pochodzi z pierwotnego tekstu tego kodeksu. Analogiczny przepis obowiązywał także w poprzednim stanie prawnym (zob. art. 464 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz. U. Nr 83, poz. 651, w kolejnych tekstach jednolitych tego kodeksu oznaczony jako art. 457 i art. 415).

Art. 416 k.p.c. pierwotnie odnosił się do dalszego wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem wydanym na skutek skargi o wznowienie z powodu nieważności lub z przyczyn restytucyjnych (art. 401 i art. 403 k.p.c.). Mimo wprowadzenia do działu VI k.p.c. nowej podstawy wznowienia postępowania, a mianowicie stwierdzonej orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego niezgodności z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą aktu normatywnego, na którego podstawie zostało wydane orzeczenie sądowe, tekst art. 416 k.p.c. nie uległ zmianie (zob. art. 401¹ dodany przez art. 83 ustawy o TK z dniem 17 października 1997 r., następnie zmieniony przez art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98, z dniem 6 lutego 2005 r., zob. także wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 27 października 2004 r., sygn. SK 1/04, OTK ZU nr 9/A/2004, poz. 96).

Istotne znaczenie ma pytanie o wpływ zmian dokonanych w dziale VI k.p.c., w szczególności wprowadzenia nowej podstawy wznowienia postępowania w art. 401¹ k.p.c., na odczytanie treści regulacji zwartej w art. 416 k.p.c. Art. 401¹ k.p.c., zarówno w swym pierwotnym, jak zmienionym tekście, nawiązuje bezpośrednio do normy konstytucyjnej wyrażonej w art. 190 ust. 4 Konstytucji. Art. 416 k.p.c. niewątpliwie powinien być wykładany także przez pryzmat istotnej zmiany jego kontekstu normatywnego. Na tym tle rysuje się podniesiony w stanowisku Prokuratora Generalnego problem wykładni w zgodzie z Konstytucją ustawy wydanej przed wejściem w życie Konstytucji.

Zgodnie z konsekwentnie zajmowanym stanowiskiem Trybunał Konstytucyjny, dokonując oceny zaskarżonego przez uprawniony podmiot przepisu (aktu normatywnego), bierze pod uwagę taką jego interpretację, jaka jest powszechnie przyjmowana w

orzecznictwie sądowym i w nauce prawa. Uwzględnienie tej interpretacji pozwala odczytać treść normy, jaką dekoduje się z danego przepisu w praktyce jego stosowania. Trybunał Konstytucyjny ocenia zatem konstytucyjność zakwestionowanego przepisu zakładając, że ma on taką treść, jaką nadaje mu ustalona praktyka jego stosowania. Natomiast w razie, gdy praktyka ta jest nieustalona, przy czym jedna interpretacja jest zgodna z Konstytucją, inna – nie, Trybunał Konstytucyjny uważa za uzasadnione posłużenie się techniką tzw. wyroku interpretacyjnego, pozwalającego utrzymać w mocy kwestionowany przepis, eliminując z niego te elementy, które prowadzą do niezgodnej z Konstytucją jego wykładni. Analogiczne reguły stosuje się także co do niezgodności z innymi niż Konstytucja aktami mającymi wyższą rangę w hierarchicznie zbudowanym systemie prawnym.

Jeżeli chodzi o art. 416 k.p.c., to z orzecznictwa Sądu Najwyższego (por. postanowienie SN z 15 grudnia 2000 r., sygn. akt I CKN 1142/00, OSNC 2001, nr 7-8, poz. 108) jak z doktryny postępowania cywilnego nie można wyciągnąć wniosku o wątpliwościach i rozbieżnościach co do wykładni zakwestionowanego przepisu, przynajmniej w zakresie istotnym dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy. W oparciu o wykładnię gramatyczną przyjmuje się, że art. 416 k.p.c. dotyczy wszystkich przyczyn wznowienia postępowania, zatem także przyczyny określonej w art. 401¹ k.p.c. Powszechność takiego odczytywania normy wyrażonej w art. 416 k.p.c. wpływa na sformułowanie rozstrzygnięcia niniejszej sprawy w postaci tzw. wyroku zakresowego.

3. W skardze konstytucyjnej jako wzorce kontroli zakwestionowanego przepisu wskazano art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 190 ust. 4 Konstytucji. Ze względu na sposób sformułowania zarzutu zasadnicze znaczenie ma kwestia zgodności zaskarżonego przepisu z art. 190 ust. 4 Konstytucji, zgodnie z którym: „Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania, uchylenia decyzji lub innego rozstrzygnięcia na zasadach i w trybie określonych w przepisach właściwych dla danego postępowania”.

Celem art. 190 ust. 4 Konstytucji jest usunięcie skutków obowiązywania niekonstytucyjnego przepisu. Chodzi tu o skutki wywołane jego zastosowaniem jako podstawy prawomocnego orzeczenia sądowego, ostatecznej decyzji lub innego rozstrzygnięcia. Innymi słowy – celem art. 190 ust. 4 Konstytucji jest wyeliminowanie z obrotu prawnego opartych na niekonstytucyjnym przepisie rozstrzygnięć kończących konkretną sprawę. Należy przy tym zaznaczyć, że zastosowanie art. 190 ust. 4 – inaczej niż art. 79 Konstytucji – nie zakłada uprzedniego wyczerpania toku instancyjnego. Istotne jest, że art. 190 ust. 4 Konstytucji nie przewiduje automatycznego wyeliminowania takich rozstrzygnięć (i ich skutków), a stwarza tylko możliwość ponownego rozpatrzenia danej sprawy na podstawie zmienionego stanu prawnego, ukształtowanego w następstwie orzeczenia Trybunału o niezgodności aktu normatywnego z przepisem mającym wyższą rangę w hierarchicznie zbudowanym systemie prawnym (zob. wyroki TK z: 7 września 2006 r., sygn. SK 60/05, OTK ZU nr 8/A/2006, poz. 101; 20 lutego 2002 r., sygn. K 39/00, OTK ZU nr 1/A/2002, poz. 4 oraz 11 czerwca 2002 r., sygn. SK 5/02, OTK ZU nr 4/A/2002, poz. 41).

Tak rozumiany art. 190 ust. 4 Konstytucji stanowi ważny argument na rzecz tezy o wstecznym działaniu wyroków Trybunału Konstytucyjnego. Skoro bowiem przepis ten nakazuje ponowne rozstrzygnięcie już zakończonej sprawy w oparciu o stan prawny ukształtowany w wyniku usunięcia z porządku prawnego niekonstytucyjnego przepisu, to

tym samym należy przyjąć obowiązywanie takiego nakazu również co do spraw, które nie zakończyły się przed ogłoszeniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego, choć dotyczą zrealizowanego wcześniej stanu faktycznego.

Art. 190 ust. 4 Konstytucji używa kilku nazw, a mianowicie mówi o „wznowieniu postępowania” – co należy odnieść do procedury sądowej, „uchyleniu decyzji” – co dotyczy postępowania administracyjnego, ale także o „innym rozstrzygnięciu”. Należy zatem przyjąć, że cel zakładany w tym przepisie powinien być realizowany przez wszelkie środki prawne postawione do dyspozycji stronom i sądom, dzięki którym można osiągnąć efekt w postaci ponownego rozstrzygnięcia sprawy, na podstawie stanu prawnego po wyeliminowaniu niekonstytucyjnych przepisów (por. postanowienie z 14 kwietnia 2004 r., sygn. SK 32/01, OTK ZU nr 4/A/2004, poz. 35 oraz wyroki z: 11 czerwca 2002 r., sygn. SK 5/02; z 9 czerwca 2003 r., sygn. SK 12/03, OTK ZU nr 6/A/2003, poz. 51; 2 marca 2004 r., sygn. SK 53/03, OTK ZU nr 3/A/2004, poz. 16; 27 października 2004 r., sygn. SK 1/04, OTK ZU nr 9/A/2004, poz. 96).

Należy tu podkreślić, że w swym dotychczasowym orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny wskazywał, iż niedopuszczalne jest wyłączenie możliwości wznowienia postępowania w sprawie, na tle której złożono skargę konstytucyjną. W wyroku z 2 marca 2004 r. (sygn. SK 53/03) Trybunał stwierdził, że „Pomyślnie rozstrzygnięta dla skarżącego skarga konstytucyjna przewiduje zatem na szczeblu konstytucyjnym – aby zapożyczyć określenia używanego w prawie europejskim wobec powinności władz krajowych – osiągnięcia *effet utile* co do sanacji rozstrzygnięcia spoczywającego u podstaw tej skargi”. Stwierdzić jednak należy, że art. 190 ust. 4 Konstytucji nie daje podstaw do ograniczania zakresu instytucji wznowienia postępowania sądowego w związku z wydaniem przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia o niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją tylko do tej sprawy, w której któryś z uczestników postępowania złożył skargę konstytucyjną prowadzącą do wydania tego wyroku. Niewątpliwie w takiej sytuacji wznowienie postępowania jest szczególnie pożądane z uwagi na potrzebę zapewnienia skardze konstytucyjnej charakteru efektywnego instrumentu ochrony konstytucyjnych wolności i praw przysługujących konkretnej osobie. Jednak z samego założenia ustrojodawcy, który przedmiotem skargi konstytucyjnej uczynił akt normatywny (nie zaś rozstrzygnięcie jednostkowej sprawy), a skutkiem wyroku Trybunału – utratę mocy obowiązującej zakwestionowanego przepisu (art. 190 ust. 3 Konstytucji), wynika, że możliwość ponownego rozpatrzenia zakończonej sprawy winna odnosić się zasadniczo do wszystkich spraw, w których niekonstytucyjny przepis był podstawą prawomocnego orzeczenia sądu, bez względu na to, kto i w jakim trybie zwrócił się do Trybunału z odpowiednim żądaniem (wnioskiem, pytaniem prawnym lub skargą konstytucyjną).

Art. 190 ust. 4 Konstytucji nakazuje ustawodawcy określenie w przepisach właściwych dla danego postępowania „zasad i trybu” „wznowienia postępowania, uchylenia decyzji lub innego rozstrzygnięcia”. W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał przeciwstawia się tezie, że pozostawienie przez ustrojodawcę unormowania „zasad i trybu” ustawodawcy „zwykłemu” jest równoznaczne z przyznaniem mu swobody kształtowania zakresu dopuszczalnej restytucji w przepisach proceduralnych. Teza taka jest oparta na nieprawidłowym założeniu, bo „dopuszcza możliwość wykładni zasady konstytucyjnej poprzez treść regulacji ustawy zwykłej (k.p.c.), co przeczy hierarchii źródeł prawa” (sygn. SK 53/03). Z art. 190 ust. 4 Konstytucji wynika zakaz kształtowania procedur restytucyjnych w sposób pozostawiający sytuację, w której zainteresowany nie ma środka prawnego umożliwiającego ponowne rozpatrzenie sprawy zakończonej wcześniej rozstrzygnięciem opartym na niekonstytucyjnym przepisie. Art. 190 ust. 4

Konstytucji powinien być traktowany jako norma formułująca „obowiązek efektywnej implementacji”, a nie jako „dyrektywa programowa” (sygn. SK 1/04).

Z autonomicznego charakteru pojęć użytych w art. 190 ust. 4 Konstytucji wynika także, że dostosowując przepisy regulujące poszczególne procedury do treści art. 190 ust. 4 Konstytucji, ustawodawca nie jest związany konstrukcjami przyjętymi w obowiązujących dotychczas przepisach. Wprost przeciwnie – przepis ten należy odczytywać jako nakaz szczególnego uregulowania w przepisach właściwych dla danego postępowania zasad i trybu tzw. sanacji konstytucyjności orzeczeń w sprawach indywidualnych.

Trybunał Konstytucyjny podtrzymuje w niniejszej sprawie pogląd, że z art. 190 ust. 4 Konstytucji wynika konstytucyjne prawo podmiotowe. Można je określić jako prawo do skorzystania ze środków proceduralnych zmierzających do wydania w zakończonej sprawie nowego rozstrzygnięcia, opartego na stanie prawnym ukształtowanym wskutek wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego (por. sygn. SK 60/05, sygn. K 39/00, sygn. SK 5/02, sygn. SK 1/04). Sformułowanie art. 190 ust. 4 Konstytucji wskazuje wyraźnie, że realizacja tego prawa (podobnie jak prawa wynikającego z art. 77 ust. 1 Konstytucji) następuje za pomocą regulacji ustawowej. To na ustawodawcy spoczywa obowiązek zapewnienia środków efektywnej realizacji tego prawa. Oczywiście prawo to nie ma charakteru absolutnego. Jego granice wyznacza nie tylko przepis je kreujący (art. 190 ust. 4 Konstytucji), ale także inne zasady i wartości rangi konstytucyjnej, w szczególności wskazane w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

4. W świetle powyższych ustaleń Trybunał Konstytucyjny skonfrontował treść art. 416 k.p.c. z art. 190 ust. 4 Konstytucji.

Art. 416 k.p.c. ma wymiar konstytucyjny. Przyjęte w nim rozwiązanie jest związane z zasadą państwa prawnego (art. 2 Konstytucji), zasadą sprawności działania organów państwa (wstęp do Konstytucji) oraz prawem do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Zasada stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych ma istotne znaczenie z punktu widzenia formalnego aspektu zasady państwa prawnego, zasady ochrony zaufania do państwa i prawa oraz prawa do rozstrzygnięcia sprawy sądowej w rozsądnym czasie. Oczywiście jest, że każda sprawa, w tym każdy spór prawny rozpatrywany w drodze sądowej, powinna mieć swoje ostateczne, skuteczne i niepodważalne na drodze prawnej rozstrzygnięcie. Niewzruszalność prawomocnych orzeczeń sądowych nie jest zasadą absolutną, jednak odstępstwa od niej muszą być oceniane z punktu widzenia wskazanych wyżej dyrektyw konstytucyjnych, przy założeniu, że sama zasada jest elementem zasady państwa prawnego. Art. 416 k.p.c. wyklucza przy tym dodatkowo stosowanie swoistej obstrukcji procesowej. W jego braku możliwe byłoby wielokrotne wnoszenie skarg o wznowienie postępowania, opartych na coraz to nowych podstawach, których zasadność sądy musiałyby badać w kolejnych procesach cywilnych. Kodeks wprowadza zatem środek mający na celu „wymuszenie” wnikliwego rozważenia sytuacji prawnej w wypadku składania skargi o wznowienie postępowania, a tym samym przyczynia się do usprawnienia działalności sądów.

Z powyższych względów należy przyjąć, że samo wykluczenie możliwości wielokrotnego wznowiania postępowania nie narusza unormowań konstytucyjnych. Dotyczy to również postępowań zakończonych orzeczeniami, które są niezgodne z prawem, a nawet wydają się niesprawiedliwe. Potwierdza to analiza podstaw wznowienia postępowania, do których należą tylko wyczerpująco określone w kodeksie szczególnie istotne błędy i wady prawne samego orzeczenia lub postępowania prowadzącego do jego wydania. Dlatego nie są *a priori* wykluczone przez Konstytucję ograniczenia możliwości wznowienia postępowania, również w sytuacji gdy podstawą wznowienia jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego. Wskazać tu można tytułem przykładu sytuacje, które

uzasadniać mogą takie wyłączenie ze względu na określone zasady i wartości konstytucyjne. Rozwiązanie takie wprowadza np. art. 400 k.p.c., które znajduje uzasadnienie w art. 18 Konstytucji.

Oceniając zakwestionowaną regulację, Trybunał Konstytucyjny doszedł do wniosku, że przyjęcie przez ustawodawcę, iż wcześniejsze wznowienie postępowania w sprawie wyklucza ponowne wznowienie mające na celu sanację konstytucyjności orzeczenia, stanowi nieproporcjonalne podkreślenie ściśle formalnego aspektu państwa prawnego w stosunku do zasady nadrzędności Konstytucji w systemie źródeł prawa (art. 8 ust. 1) oraz zasad dotyczących skutków orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego (art. 190 ust. 3 i 4 Konstytucji). Ma to tym większe znaczenie, gdy chodzi o ochronę wolności i praw człowieka i obywatela (art. 79 ust. 1 Konstytucji). Jak już wskazano, wznowienie postępowania w celu „sanacji konstytucyjności rozstrzygnięcia” nie może być stawiane na jednej płaszczyźnie ze wznowieniem z przyczyn określonych w ustawie. Nie można oczywiście lekceważyć tego, że dopuszczalność ponownego (tj. „drugiego”) wznowienia postępowania przyczynia się do powstania pewnej niepewności w stosunkach prawnych. Jednak jego praktyczne skutki nie są aż tak daleko idące, aby uzasadniać całkowite wykluczenie ponownego wznowienia, gdy podstawą jest żądanie „sanacji konstytucyjności rozstrzygnięcia”. Należy tu podkreślić, że prawomocne rozstrzygnięcie dotknięte jest w tym wypadku szczególnie istotną wadą prawną, tak iż można domniemywać, że rozstrzygnięcie nie było sprawiedliwe. Postulat zapewnienia niewzruszalności orzeczeniom sądowym nie powinien iść tak daleko, by *a limine* wykluczyć możliwość przywrócenia stanu zgodnego z Konstytucją.

Z tych względów Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 416 k.p.c. jest niezgodny z art. 190 ust. 4 Konstytucji.

5. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego prawo do wznowienia postępowania po orzeczeniu przez Trybunał Konstytucyjny niekonstytucyjności prawnej podstawy „prawomocnego orzeczenia sądowego, ostatecznej decyzji administracyjnej lub rozstrzygnięcia w innych sprawach” (art. 190 ust. 4 Konstytucji) jest (w zakresie, w jakim dotyczy sanacji rozstrzygnięć sądowych) jednym z aspektów prawa do sądu określonego w art. 45 Konstytucji (zob. wyroki z 9 czerwca 2003 r., sygn. SK 5/03, OTK ZU nr 6/A/2003, poz. 50, oraz z 2 marca 2004 r., sygn. SK 53/03). Dlatego stwierdzenie niezgodności art. 416 k.p.c. z art. 190 ust. 4 Konstytucji w konsekwencji jest równoznaczne z naruszeniem art. 45 ust. 1 Konstytucji, jak również art. 77 ust. 2 Konstytucji. Niedopuszczalność wznowienia postępowania oznacza niedopuszczalność wniosku restytucyjnego (art. 415 zdanie 1 k.p.c.), a zatem „zamknięcie drogi sądowej” uzyskania rozstrzygnięcia zgodnego z Konstytucją.

Należy podkreślić, że art. 416 k.p.c. nie wyklucza wystąpienia z odrębnym powództwem w celu dochodzenia naruszonych, zdaniem skarżącego, wolności i praw, a w szczególności domagania się zwrotu spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub przywrócenia stanu poprzedniego. Z powództwem takim można wystąpić, powołując się na niezgodność orzeczenia sądowego z Konstytucją. To, że powództwo takie uległoby oddaleniu z uwagi na treść art. 415 k.p.c., nie oznacza zamknięcia drogi sądowej, sprawa zostałaby bowiem rozpatrzona co do *meritum*.

6. Ocena zgodności zakwestionowanej regulacji z art. 32 ust. 1 Konstytucji stanowi konsekwencję stwierdzonej niezgodności ze wskazanymi wcześniej przepisami będącymi podstawą konstytucyjnych praw podmiotowych. Skoro zróżnicowanie podmiotów zainteresowanych wznowieniem postępowania nie znajduje uzasadnienia w art. 190 ust. 4 Konstytucji, to tym samym narusza ono także zasadę równości wysłowioną

w art. 32 ust. 1 Konstytucji. Fakt wcześniejszego wznowienia postępowania w sprawie cywilnej nie jest okolicznością prawnie relewantną przy ocenie dopuszczalności ponownego wznowienia postępowania w celu „sanacji konstytucyjności”.

Zważywszy powyższe okoliczności, Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.